

**ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНОГО
КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ:
УКРАЇНСЬКИЙ
ФОЛЬКЛОР ПОГРАНИЧЧЯ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКО-
МОЛДОВСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ)**

Надія ПАСТУХ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7703-5541>

кандидат філологічних наук,
старша наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ фольклористики,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: npastukh@gmail.com

Фольклорна культура як сегмент, що яскраво презентує етнічну специфічність (фольклор залічують до основних маркерів етнічної ідентифікації), — вдячний матеріал для представлення своєрідностей етнічного культуротворення на по-рубіжних теренах, в умовах культурного співжиття етносів. Особливої актуальності набуває розгляд української фольклорної традиції певного визначеного пограниччя (а саме — зони міжетнічних контактів українців і молдован уздовж кордону) у контексті типологічних закономірностей буття фольклору в зонах етнокультурного помежов'я. У статті ставимо за мету з'ясувати своєрідність фольклоротворення українців на теренах українсько-молдовського пограниччя у світлі загальних закономірностей функціонування усної словесності в зонах етнокультурного помежов'я. Досягнення цієї мети спричинило до розв'язання низки інших актуальних проблем. На тлі «пограничних» маркерів фольклорної традиції виразно проступив її субстрат, окреслився мінливий сегмент, а також рельєфно вилонилися окремі важливі функції. Об'єкт дослідження — фольклорна традиція у розмаїтті жанрів та текстів, які побутують в українських селах Молдови, предмет — рівні, на яких об'єктивізується погранична специфіка фольклорної традиції, і чинники, якими зумовлена така специфіка. Поєднання методик локально-регіональних досліджень із прийомами компаративістських студій визначає основу дослідницького погляду на окреслену проблему.

Ключові слова: фольклорна традиція, українсько-молдовське пограниччя, жанрова система фольклору, консервація, тематичні пріоритети.

Nadiia PASTUKH

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7703-5541>

Candidate of Philological Sciences (Ph. D. in Philology),
Senior Researcher at the Ethnology Institute
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine.
e-mail: npastukh@gmail.com

**FEATURES OF ETHNIC CULTURE CREATION:
THE UKRAINIAN BORDER FOLKLORE
(ON THE MATERIAL OF THE UKRAINIAN-
MOLDOVA BORDERLAND)**

Folklore culture as a segment that brightly presents ethnic specificity (researchers attribute the folklore tradition to the main markers of ethnic identification) is a particularly grateful material for presenting the uniqueness of ethnic culture creation in the marginal territories in the context of cultural coexistence of ethnic groups. Therefore, the consideration of the peculiarity of the Ukrainian folklore tradition of a certain defined border (namely, zones of ethnic contacts between Ukrainians and Moldovans along the line of border) becomes especially relevant in the context of the typological regularities of folklore in zones of ethno-cultural boundaries. In the article we aim to find out the peculiarity of Ukrainian folklore creation on the territory of the Ukrainian-Moldovan border in the light of the general patterns of folklore functioning in the areas of ethno-cultural boundaries. Achieving this goal has inevitably led to a number of other, equally pressing, issues. Thus, along with the definition of “borderline” markers of the folklore tradition, the substrate of such a tradition was clearly manifested and the changing segment was objectified, as well as in particular the distinct functions of folklore were appeared on the background of multi-ethnic cultural interaction. The object of the study is the folklore tradition in the variety of genres and texts that occur in the Ukrainian villages of Moldova, and the subject is the levels at which the borderline specificity of the folklore tradition is motivated and the factors that determine such specificity. The combination of methods of local and regional research with the techniques of comparative studies determines the basis of the research view of the problem. The research was conducted mainly on the basis of the materials of folklore records that were carried out in 43 villages and 1 city of 10 districts of the Republic of Moldova (in places of compact residence of Ukrainians) during integrated scientific expeditions of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (2005—2007) and personal expeditions (2008—2009, 2016).

Keywords: folklore tradition, Ukrainian-Moldovan borderland, folk genre system, conservation, thematic priorities.

Вступ. Фольклорна культура як сегмент, який яскраво презентує етнічну специфічність (фольклорну традицію залічують до основних маркерів етнічної ідентифікації), — винятково вдячний матеріал для представлення особливостей етнічного культуротворення на порубіжних теренах, в умовах культурного співжиття етносів. Відтак особливої актуальності набуває розгляд української фольклорної традиції певного визначеного пограниччя, у нашому випадку — зони міжетнічних контактів українців і молдован уздовж кордону, — у контексті типологічних закономірностей буття фольклору в зонах етнокультурного помежов'я. У статті ставимо за мету з'ясувати своєрідність фольклоротворення українців на теренах українсько-молдовського пограниччя у світлі загальних закономірностей функціонування усної словесності в зонах етнокультурного помежов'я. Досягнення цієї мети неминуче пов'язано з розв'язанням низки інших, не менш актуальних проблем. Так, поряд із визначенням «пограничних» маркерів фольклорної традиції виразно проступить її субстрат та окреслиться мінливий сегмент, а також по-особливому рельєфно виляються на тлі багатоетнічного простору окремі функції усної словесності. *Об'єктом* дослідження є фольклорна традиція у розмаїтті жанрів та текстів, які побутують в українських селах північної Молдови, а *предметом* — рівні, на яких об'єктивізується погранична специфіка фольклорної традиції, чинники, якими зумовлена така специфіка, та власне приклади цієї специфічності. Поєднання *методик* локально-регіональних досліджень із прийомами компаративістських студій визначає основу дослідницького погляду на окреслену проблему.

Основна частина. Оперуючи в цій статті терміном «етнокультурне пограниччя», опиратимемося на те розуміння цього словосполучення, яке побутує в науковій літературі останні два десятиріччя, а саме: етнокультурне пограниччя як терен зіткнення в єдиному часопросторовому континуумі двох або більше народів, їхніх мов, релігій, культур, а відтак простір діалектики взаємопроникнення та взаємовідштовхування культур. Територіальне обмеження, яке пропонуємо далі, зумовлене навмисним звуженням об'єкта дослідження (його географічних меж) із метою полегшити розв'язання проблем і не пов'язане з розумінням порубіжжя як терену, нео-

дмінно «прив'язаного» до державного кордону. Простір міжетнічного пограниччя, коли йдеться про територіальну близькість великих етнічних масивів, здебільшого має вигляд смуги, ширина якої навіть в умовах однієї конкретної зони може бути неоднаковою у різних її відтинках [1, с. 132]. Проте магнітне поле такої смуги «розсіюється» від певної умовної лінії — межі етнічних земель. У нашому випадку йдеться про *рубіж етнічних українських земель у зоні їхнього контакту із молдавськими теренами*. Серед дослідників культури погранич усталеною є традиція опиратися під час визначення орієнтовних етнічних кордонів передусім на карти, атласи мов і мовних діалектів. Одночасно варто наголосити, що діалектологічні карти є лише орієнтовним опертям і не можуть бути цілковитою основою для визначення етнічних меж. Етнічну границю між молдованами й українцями відомий етнограф В. Зеленчук накреслює по лінії міст Новоселиця — Липкани — Бричани — Отаки [2, с. 232], опираючись загалом на карту етнічних меж П. Кушнера [3, с. 33]. Запропонована лінія по суті збігається із сучасним державним кордоном, який формувався (особливо коли йдеться про його північнобессарабський відтинок) на основі максимального врахування ареалів етнічного розселення українців і молдован [4, с. 78]. Однак уважаємо (передусім на підставі власних польових обстежень), що така межа насправді на деяких її ділянках відсунена дещо глибше на південь. На користь цієї думки свідчить також відома «Карта південно-руських нарід і говорів», яку уклав мовознавець Кость Михальчук у 1871 році, використавши матеріали лінгвістичних обстежень 1869—1870 рр. у ході відомої етнографічно-статистичної експедиції під керівництвом П. Чубинського (1869—1870 рр.) [5, с. 445]. На думку вченого-лінгвіста, українські етнічні землі простягаються також на Хотинський, Сорокський та Бельцький повіти [6, с. 477]. Відтак українська територія запливає своєрідною затокою на південь у землі Бессарабської губернії до рівня міста Бельці [5, с. 445].

Заразом більші чи менші вкраплення українського населення в Молдові розкидані на всій території чужої держави. Один із перших дослідників бессарабських теренів етнограф-белетрист Олександр Афанасьєв-Чужбинський справедливо стверджував, що українці заселяють не лише північну чи південно-

західну смугу Бессарабії, а і її середню частину [7, с. 4]. Таку ж картину виразно відчитуємо завдяки етнографічній карті сільського населення Бессарабії, яку склав Л. Берг за даними В. Бутовича 1907 року [8]. Більш-менш однорідним виступає молдовське населення лише на рівні смуги, з м. Кишинів у центрі. На північ та на південь від цієї смуги простягаються зони острівцевої присутності українців. Зрештою, як відомо, ще з VI століття вся територія Бессарабії була заселена слов'янами [9, с. 69], нащадки яких, усотуючи різночасові міграційні хвилі, продовжували жити на бессарабській землі. Відтак чи не всі землі сучасної Молдови можна кваліфікувати як міжетнічне пограниччя, або зона міжетнічних українсько-молдовських контактів¹. Натомість північні кордони пограничної смуги, яка бачимо це на підставі згаданої карти Берга-Бутовича, окреслюються досить чітко, пролягаючи по лінії Ракитна — Должок — Балківці — Подвір'ївка (Кишла Замжієва) — Ларга — Розсошани — Сокиряни — Наславча [8].

Обираючи терени для дослідження українсько-молдовського культурного суміжжя, ми зосередилися на найбільш «вдячній» щодо ілюстрації українсько-молдавських територіальних контактів Бессарабській губернії. Звісно, що етнічні суміжжя українців та молдаван існують і поза межами Бессарабії (Одеська, Кіровоградська, Херсонська, Вінницька та ін. області). Проте позаяк сукупна територія контактних зон українців та молдаван достатньо велика, вважаємо за доцільне обмежитися певним її фрагментом, потенційно продуктивним для узагальнювальних висновків щодо буття культури в умовах пограничної дійсності. Отож, обраний терен — землі півночі сучасної Молдови, на яких рівень дифузії різноетнічного населення найвищий (за даними карти Л. Берга, описом В. Бутовича, а також на підставі матеріалів власних польових обстежень). Південну межу накреслюємо приблизно по лінії Вранешти — Чолаківка — Стара Таура — Козешти — Бриндзяни.

Українська спільнота на окреслених землях за своїм походженням гетерогенна. Частина українців у селах Молдови справедливо вважає себе корінним на-

селенням українських етнічних земель, відрізаних від материзни державним кордоном. Інша частина — теж автохтони — від роду-віку проживала острівцями в перехідній зоні, сусідуючи з молдовськими селами. Такий пограничний простір сформувався на північних землях Молдови, на думку вчених, ще наприкінці XIII—XIV століть [2, с. 51]. В. Зеленчук у своїй праці, присвяченій дослідженню етнічних і соціально-демографічних процесів на теренах Бессарабії, писав: «Українські поселення, розташовані на півночі області, були такими ж давніми, як і молдавські» [2, с. 49]. Відтак обстежувані землі репрезентують досвід культурного співжиття двох етносів на так званому «природному» пограниччі — терені, на якому народи проживають спільно століттями, ділячи простір землі та культури поміж собою віддавен. Третій сегмент носіїв фольклорної традиції складають переселенці різних часів і різних регіонів України, що осіли тут від часу ранніх міграційних хвиль (XIV ст.) із Західної України до планових урядових переселень (XIX ст.) зі східних земель основного українського масиву. Міграційні потоки, якщо вони відбуваються здавна й упродовж не одного століття, дозволяють виробити та застосовувати механізми природної адаптації в етнічно своєму (але регіонально відмінному), етнічно змішаному чи етнічно чужому середовищі і відтак агресивно не порушувати укладеного культурного «ландшафту». У цьому контексті цікаво згадати слушне зауваження Г. Бостана, який зазначав, що на Придністров'ї (а цей терен насправді є південно-західним клином українського Поділля) запозичені фольклорні твори існують переважно в оригіналі, тобто фольклорні контакти формувались на вже готовому, «визрілому» матеріалі. Натомість у давніх контактних зонах із багатовіковою традицією міжетнічної співпраці (а саме таким і є окреслений терен), перейняті в сусідів тексти виявляють природне творче злиття кількох різноетнічних елементів [10, с. 26—27].

Отож, у творенні й трансмісії української фольклорної традиції в основному брали (і продовжують брати) участь, окрім автохтонів, три основні групи українців, що переселилися в Молдову і сьогодні мешкають у її північній частині: 1) вихідці з Галичини, Буковини та Покуття; 2) переселенці з Поділля; 3) українці зі Слобідської України. Кожен новий потік мігрантів впливав у загальну фоль-

¹ Скажімо, матеріали карти Мирона Кимаковича та Любомира Рожанського потверджують, що «у Бессарабії українські острови розкидані практично по всій території та займають її половину» [5, с. 455].

клорну традицію терену свій локально-регіональний сегмент, адаптуючи його до вже укладеної системи пов'язаних або прямо не зіставлюваних поміж собою фольклорних компонентів. Оскільки українське населення північної Молдови не є однорідним з погляду історико-етнографічного районування, його обрядова та фольклорна традиції постають як багатолика локально-регіональна мозаїка, фрагменти якої формувалися у різний час та під дією різних чинників. Відчутні «переваги» певного локально-регіонального варіанта на окремих відтинках терену та й загалом у всій фольклорній традиції зумовлені частотою і масовістю переселень із того чи іншого терену, віддаленістю (близькістю) у часі міграційних хвиль, компактністю (дисперсністю) розселення українців на нових землях, близькістю до суміжних українських регіонів (Поділля, Буковина), поточною актуальністю «живих» контактів із материзно та багатьма іншими чинниками. Найбільш типологічно гомогенні «полотнища» фольклорної традиції накладаються на терени із найвищою часткою українського населення. А такими районами, за даними перепису населення Молдови 2004 року, є Окницький та Бричанський райони, які до того ж сусідують із українськими областями та постійно підтримують активні контакти зі своїми братами з України. Також багато українців мешкає в зоні, прилеглий до міста Бельці, передусім у Ришканському, Єдинецькому, Глодяньському районах [11].

Якими б не були близькими ті чи інші українські села в Молдові до материзни, вони так чи інак становлять *периферію* основного етнічного масиву й одночасно *суміжжя* до іноетнічної території, що до певної міри визначає буття порубіжних мешканців та їхню культуру. Так, динамічні процеси, які повскрізно спостерігаємо в загальноукраїнській фольклорній традиції, тут характеризуються низкою «відхилень». Уже хрестоматійні, так би мовити, ознаки руху фольклорної традиції в часі, як-от стирання її локально-регіональних прикмет, розширення фольклорного репертуару етнографічної групи із загальноукраїнського фонду, поступове звільнення обрядового фольклору від ритуального навантаження та календарного прикріплення, послаблення оповідної традиції, стирання діалектної забарвленості мови фольклору тощо, в умовах пограниччя почасти відбуваються сповільнено, іноді протікають по-

інакшому. Порубіжжя передусім *консервує* фольклорну традицію, створює сприятливі умови для збереження й відтворення тих форм, які на основному масиві зникли або набули цілком інакших рис. Пам'ятаймо, що маргінальний ефект та наявність внутрішніх гальм до культурних запозичень тут помножуються завдяки тому, що контактними виявляються слов'янсько-неслов'янські народи, інтерференція між якими відбувається складніше й повільніше [12, с. 56]. *Слов'яно-романський тип порубіжжя* дослідники розглядають як особливий тип міжетнічних контактів, який демонструє значну культурну дистанцію між сусідами, а відтак особливу закритість їхніх культур, з одного боку, та виразну усвідомлюваність міжкультурних запозичень, з іншого [2, с. 232; 13; 14, с. 22—23; 15, с. 37]. Теорія неспростовно підтверджується результатами польових обстежень та подальшими науковими висновками: терен зараховують до «унікального фольклорного заповідника» [16, с. 99—100], до зони, який властивий «цілий ряд унікальних ознак, обумовлених її місцем розташування на перехресті культурно-мовних ареалів» [17, с. 240].

«Маркерами» консервації українського фольклору в зонах контактів українців із молдованами постають передусім певні особливості, які демонструє жанрова система українського фольклору, як-от: 1) розгалуженість номенклатури на рівні жанрів, жанрових різновидів, циклів тощо та потужна кількісна представленість обрядових жанрів українського фольклору; 2) присуття частка жанрів активного побутування в контексті розмаїття «живих» виявів обрядового контексту; 3) добре збережений та виразно помітний генетичний зв'язок між окремими циклами усної словесності, зокрема між календарним і сімейним фольклором (обрядові перегуки, збалансований перерозподіл функційного навантаження окремих жанрів, «міграція» жанрів між циклами [18, с. 30—531], цікавий синтез конститутивних рис як календарних, так і родинних обрядів в окремих чинностях, як-от у *похороні ляльки* та в *супровідних дощових голосіннях* [19, с. 1458—1459] тощо); добра збереженість у пасивній та часто й в активній пам'яті тих жанрів чи жанрових різновидів, які стали рідкісними або взагалі затраченими на українській «метрополії» (ідеться передусім про наявність (чи високу частотність побутування) жанрів, що становлять

«архаїку» жанрової системи українського фольклору [18, с. 529—544]).

Аналіз зібраних уснословесних творів та їхнього позавербального контексту дає змогу констатувати порівняно чітке усвідомлення носієм української фольклорної традиції жанрових моделей, їхніх формально-змістових «контурів» та відповідних «декоративних» засобів, а також часу і місця виконання цих жанрових утворень, статево-вікових регламентацій щодо них. Повторні записи від тих самих респондентів, здійснені в різні роки, дають підстави говорити про збереження в пам'яті виконавців не завченого тексту, механічно відтворюваного за нагоди, а певного домінантного текстового силуету, який за потреби можна розширити чи звузити, допасувати до певних обставин чи до конкретних адресатів тощо.

Про виняткову збереженість фольклорної традиції свідчить текстуальний аналіз фольклорних творів: зафіксовані на цьому терені тексти побутують або утримуються в пам'яті в добре вцілілих варіантах, які до того ж приховують у собі численні архаїчні елементи — від сюжетно-мотивних до художньо-декоративних. Скажімо, можна тут застати в живому побутуванні космогонічну колядку з мотивом *про створення птахами світу з піску*; зафіксувати похоронне голосіння із давніми мотивами *очікування в гості покійника в три поминальних дні чи заклик до померлого встати та поробити слідочки*, довідатися про *сороміцькі чи пародійні голосіння*, майже затрачені на інших теренах, записати балади *про Лимерівну, Бондарівну та тройзілля*, почути забуту пісню *про чумака, який не мав переходу*, виконувану в цілком нетиповому з огляду на сучасні мелостереотипи наспіві тощо.

Світоглядний «фон», у якому сьогодні «живуть» уснословесні твори, обрядовий контекст їхнього побутування демонструють ознаки все тієї ж виняткової збереженості. Це дотепер можемо почути від українців півночі Молдови про те, що світ тримається на трьох китах, що людська душа має вигляд метелика, що на Паску сонце *гуляє, купаєси*, що на Юрія Святий *Гьоргій* випасає свого коня на людських ланах та розганяє відьом вербовим прутиком, про блуд, який в образі язгяти вночі водить жінку манівцями тощо. Фігурують у зафіксованих фольклорних текстах й ранні «історичні» відомості — про пер-

ших людей-велетів, що подавали одне одному руку через Дністер та з легкістю підхоплювали рукою волів із плугом, та ще й з орачами, про татар, які їли не ложками, а паличками, та ще й їли не будь-що, а конину, про вирізання усього села турками та чудесне виряткування лише однієї людини, про турецькі могили, наошені шапками, про силу турецького закляття, про те, як Стефан Великий волами їхав до Москви чи «гонив поляків з Молдавії», як хоробро та переможно воював він із ворогами Молдови — так, *«шо всьой ліс був в крові»*, як *«орав тими поляками — по двацять в плуга і садив ліс»*. Словом, навіть такий короткий перелік змістових компонентів, що присутні в текстах усної словесності, дає виразну картину рельєфно представлених архаїчних уявлень.

Зрештою риси добре збереженої традиції виявляємо й в особливому виконанні уснословесних творів. Так, пощастило нам почути в українських селах півночі Молдови спогади про гортанний спів, який допомагав чабанові комунікувати з отарою овець: *«Коли виганяли овець на пасовиська, чабан грав на флоєрі (сопілці) і співав гортанню. Різні мелодії — коли води пити, коли доїтиса»* [20, арк. 21]. Не менш характерологічним був спів колядки — ніде донині не вдавалося такий почути. Своєрідність її традиційного виконання ставала особливо помітною, коли колядка звучала одночасно з вуст літньої та молоді жінок. У селі Нові Каракушани Бричанського району, зокрема, під час співу колядки ми зауважили, що літня жінка співала неспішно, урочисто, розтягуючи кожен склад — здавалось, що сама колядка склад за складом тільки-но народжується і ще невпевнено стає на ноги. Пісня звучала якось пофілософськи, тихо, зосереджено та разом з тим ваговито. Так, ймовірно, колись виконували великі епічні твори. Натомість молодша жінка співала стрімко, легко, по-романсовому. Вже згодом один із наших респондентів зауважив, що спів колядки дуже важкий: *«там треба сильно тягнути»*, фахово додавши, що *«вона не співаєцца, вона колядуєцца»*. Отож, фольклор на українсько-молдовському пограниччі до сьогодні зберігає той «дух старовини», якого вже не вдасться відчутти на теренах основного масиву.

Пограниччя як зона співуживання двох культур впливає на жанрову систему українського фоль-

клару, до певної міри її видозмінюючи (а проте не порушуючи головних її етнічних доміант). Огляд конкретних прикладів своєрідності жанрової номенклатури українсько-молдовського пограниччя та зіставлення їх зі схожими явищами на інших порубіжних теренах дозволяють говорити про певну типологію жанрової моделі погранич.

Передусім в умовах суміжжя двох чи більше етносів жанрова система часто збагачується на жанр чи жанровий різновид, не характерний для фольклорної традиції загалом. Скажімо, тісні контакти українців та молдован оприявлюються в наявності в репертуарі українців жанру *гейкань* (щедрівки, плужні щедрівки), які виконують у ході обхідного обряду *новорічної оранки* («гейкати», «ходити з бугайом», «плугошора», «таланка»). Хоча твори апелюють до звичних різдвяно-новорічних тем та мотивів, усе ж виглядають достатньо нетипово в контексті традиційних обрядових жанрів українців (гуртовий чоловічий обрядових речитатив!). Промовисто й те, що *гейкання* в середовищі українців нерідко побутують румунською мовою. Ці обставини (та й багато інших²) дають змогу стверджувати, що досліджуване явище запозичене від сусідів-молдован та адаптоване в українській обрядовій культурі. Серед інших жанрів, якими збагатилася «канонічна» жанрова система, — *метафоричні голосіння*, що побутують у контексті обряду «похорон ляльки» [19, с. 1456—1478]. Фронтальне переймання східнороманського звичаю *ховати ляльку* під час засухи з метою викликати дощ фіксуємо в українських селах Молдови, а також і на поближніх теренах поза кордоном (Чернівецька, Хмельницька, Вінницька та Одеська області). Незважаючи на те, що українці в селах контактних зон дотримуються міфологічної основи та загальних регламентацій молдовського обряду, супровідне голосіння, яке вони виконують, усе ж зберігає жанровий «закрій» традиційного українського похоронного плачу, що свідчить про природне вживлення чужого жанру в українську жанрову систему.

Збереженість та життєстійкість окремих жанрів на порубіжжі може бути частково пов'язана з доброю консервацією однотипного жанру в сусід-

² Детально про ознаки нетиповості жанру *гейкання* та загалом про обряд *ходити з бугайом* і супровідний речитатив [21, с. 271—279].

ній фольклорній традиції. Зокрема потужна *голосильна традиція* в українських селах українсько-молдовського суміжжя побутує паралельно з не менш повноцінною традицією плачів у середовищі молдован. Так, на прохання заголосити інформатори часто відсилали до молдаван, які, мовляв, голосять значно краще. Українці знали основні складові моделі молдовського голосіння і могли за потреби його виконати, що нам доводилося не раз фіксувати. Вдалося натрапити також на цікавий текст пародійного голосіння, який «уписано» в анекдот про те, як «молдованка дуже хотіла по-українськи з ним (покійником) говорити», і побудовано поєднанням різномовних фрагментів.

У зонах міжетнічних контактів можна зауважити й зворотню до взаєможивильної тенденцію: унаслідок тісних міжетнічних культурних взаємин нерідко симптоматично щезають (або відчутно послаблюють свої позиції) певні жанри, що традиційно були поширені на усьому українському масиві і не мали локально-регіонального характеру. Скажімо, на українсько-молдовському помежов'ї відчутно ослаблена традиція *весняно-літніх пісенних жанрів* та *весільної пісні*, що до певної міри було зумовлено слабкою їхньою представленістю в репертуарі сусідів-молдован [22, с. 26—36]. Тут часом можемо спостерігати цікаве культурне явище об'єднання в єдине ціле однотипних різноетнічних жанрів: так, у зонах контактів українців та молдован побутують симбіотичні жанрові утворення, що постали внаслідок злиття української *народної драми «Маланка»* та молдовської *гайдуцької драми* (с. Медвежа). Окремі жанри іноді випадають із жанрової системи не стільки внаслідок відсутності типологічно близьких явищ в сусідній культурі, скільки через слабку актуалізацію основного змістового наповнення, презентованого жанром загалом. Скажімо, відчутно ослаблена позиція героїчного епосу, властива загалом порубіжній фольклорній традиції [23, с. 184], віддзеркалює певну інертність, просторову, часову чи емоційну віддаленість мешканців пограничної периферії від історичних подій, зображених історичною піснею. Наприклад, широко відому в Україні пісню «Ой на горі там жінці жнуть», походження якої пов'язано з Хотинською битвою, вдалося виявити в українських селах Молдови всього в декількох фрагментарних варіантах, до того ж згадка про

гетьмана Дорошенка в деяких записах взагалі відсутня, а прізвище гетьмана Сагайдачного ледь вдається розпізнати за перекрученими формами «Загайдачний» чи «Загайдачник», цілком незрозумілими для самих виконавцям.

Загалом можемо простежити, як на порубіжних теренах значення наявних в одній традиції жанрів послаблюється, натомість паралельно відбувається спорадичне запозичення цих жанрів іншою традицією, у якій вони первісно були відсутні, відтак різноетнічні фольклорні традиції (а також етнографічний контекст, у якому вони побутують) наближаються одна до одної.

Із загальним історико-етнографічним контекстом пограничної дійсності пов'язаний і вузол пріоритетних тем, які демонструють високу частотність фігурування та багату образну й мотивно-сюжетну палітру представлення в текстах фольклору — і прозового, і віршово-пісенного. Як неодноразово потверджують дослідники етноконтактних зон, саме на прикордонні (зі зрозумілих причин) відбувається активна культурна інтерпретація поняття «інший», а відтак особливе зацікавлення проблемою «я». Таке культурне опрацювання винятково рельєфно проявляється на матеріалі двох запотребуваних на українсько-молдовському порубіжжі тематичних вузлів. Перший пов'язаний із актуалізацією в умовах міжетнічних контактів важливого бінарного протиставлення *свій / чужий простір*. Інший (логічно пов'язаний із першим) стосується осмислення не менш актуальної за таких умов опозиції *свій / чужий етнос*³.

Перший тематичний вузол розгортається головню у двох площинах: 1) полишення своєї землі та обживання нових теренів (переважно має епічно-прозове втілення); 2) недоля на чужині та туга за рідною землею (як правило, розкривається в лірично-віршовій формі). Свідома чи несвідома тяга до споминів про втрачену рідну землю, необхідність виразити пісенним чи оповідним — однак завжди тужливим словом сум за Україною — вияв колективної пам'яті про глибоке коріння, що, проростаючи під дністровими водами, бере свій початок у міцному стовбурі української культури. Така ностальгія за батьківщиною, окрім того, що є імпульсом до творення фоль-

клорних текстів, важлива ще й як чинник консолідації українців [26, с. 37], розсипаних долею поза материзною.

Підвищений інтерес до образу іншого (іноземця, чужинця, інородця, у нашому випадку — молдованина) та відповідну об'єктивізацію цього інтересу в текстах усної словесності на теренах півночі Молдови можна пояснити як звичайним компонуванням фольклорної картини світу з тих елементів, що оточують носія фольклору у світі реальному, так і підсвідомою скерованістю на власне культурне та й загалом національне самозбереження. У першому випадку маємо на увазі те, що фольклорний світогляд оперує головню такими компонентами, які відомі, зрозумілі і близькі носієві фольклору, — чи стосується то флори і фауни, чи торкається то країн та етносів. Іноетнічний сусід, як елемент повсякденного життя, як частина «поточної історії», так чи так стає об'єктом фольклорного відображення. З іншого боку, прагнення зрозуміти свого сусіда-інородця можна пояснити глибше, занурюючись у прагматику таких устремлінь. Справа в тому, що «через процес дистанціювання себе від «інших» кожна етнічна група намагалась осмислити (у звичних для неї категоріях і термінах) свою несхожість і свою відмінність від сусідніх народів, утверджуючи під час цього свою ідентичність і свою систему цінностей» [27, с. 23]. Відтак на порубіжжях, де питання збереження ідентичності стоїть особливо гостро, таке дистанціювання, виражене в тематичному фольклорному сегменті, присвяченому осмисленню іншого етносу, набуває неабиякої актуальності.

Висновки. Українсько-молдовське пограниччя як простір із певними властивостями створює особливий контекст для функціонування культури загалом та фольклорної її складової зокрема. Такі «певні властивості» зумовлені передусім тим, що цей простір постає як окрема регіональна цілість із притаманною їй локалізацією фольклорних явищ. Однак окремий сегмент таких властивостей неодмінно пов'язаний із природою самого пограниччя, із іманентними його ознаками, що становлять спільний знаменник для усіх порубіжних теренів. Відтак на процес фольклоротворення на пограниччі впливають загальні пограничні характеристики (периферійність, вплив магнітного поля чужої уснословесної традиції, активність міграційних процесів), а також

³ Детальніше про тематичні пріоритети на пограниччі у статтях [24, с. 364—269; 25, с. 206—220].

риси, які постають як ознаки конкретного порубіжжя (з огляду на природність/неприродність постання зони контактів, спорідненість/неспорідненість сусідніх народів тощо). Пограничні маркери фольклорної традиції українців найвиразніше виявляються на рівні загальної динаміки фольклорних явищ, змін у жанровій морфології та пріоритетів у тематичному наповненні.

1. Paládi-Kovács A. Megjegyzések a zóna és zónális fogalmának néprajzi értelmezéséhez. *Etnikai kontaktzónák a Kárpát-medencében a 20 század második felében*. Aszód, 2005. P. 8—10. Цит. за: Мушкетик Л. *Фольклор українсько-угорського порубіжжя*. Київ: Український письменник, 2013. 496 с.
2. Зеленчук В.С. *Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в. (Этнические и социально-демографические процессы)*. Кишинев: Академия наук Молдавской ССР. Отдел этнографии и искусствоведения, 1979. 287 с.
3. Кушнер П.И. *Этнические территории и этнические границы*. Москва, 1951. 279 с.
4. Боечко В., Ганжа О., Захарчук Б. *Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан*. Київ: Основи, 1994. 168 с.
5. Падюка Н. Початки української етнокартографії (друга половина XIX ст.). *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. Львів, 2008. Вип. 1 (16). С. 435—458.
6. *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край. Собр. П. Чубинский*. Т. VII. Евреи. Поляки. Племена малорусского происхождения. Малоруссы (статистика, сельский быт, язык). С.-Петербург, 1872. 609 с.
7. Афанасьев (Чужбинский) А.С. Поездка в Южную Россию. Очерки Днестра. Афанасьев (Чужбинский) А.С. *Собрание починений: в 9 т.* Под ред. Быкова П.В. Т. VIII. С.-Петербург: Книгоиздательство «Герман Гоппе», 1893. 421 с.
8. Берг Л.С. *Население Бессарабии. Этнографический состав и численность*. Пг., 1923. С. 6—40 (Этнографическая карта сельского населения Бессарабии, составлена Л.С. Бергом по данным В.Н. Бутовича 1907 г.).
9. Балабушевич Т.А. *Формування і розвиток етнічних меж українців з молдаванами і румунами. Марістеріум*. 2004. Вип. 17: Історичні студії. С. 69—74.
10. Бостан Г.К. *Молдавско-русско-украинские взаимосвязи контактных зон (в контексте исторической родственности устно-поэтических традиций)*: автореф. дис. на соискание научн. степени докт. филол. наук: спец. 10.01.09 «Фольклористика». Москва, 1987.
11. *Recensământul populației = Перепись населения = Population census, 2004: Culeg. statistică: În 4 vol.* Biroul. Naț. de Statistică al Rep. Moldova. Chisinau: Statistică, 2006. Vol. 1. Caracteristici demografice, naționale, lingvistice, culturale = Демографические, национальные, языковые, культурные характеристики = Demographic, national, linguistic and cultural characteristics. 492 p.
12. Толстой Н. О соотношении центрального и маргинального ареалов в современной Славии. *Ареальные исследования в языкознании и этнографии*. Ленинград, 1977. С. 37—56.
13. Нестеровский П. А. *На севере Бессарабии. Путевые очерки*. Варшава, 1910. 106 с.
14. Грица С. Міграції фольклору. *Фольклор українців поза межами України*. Збірник наук. статей. Київ, 1992. С. 20—40.
15. Татаренко Т. Етнічні кордони і міжетнічна толерантність. *Політичний менеджмент*. 2004. № 5. С. 31—39.
16. Курочкін О. *Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка» (з історії народних масок)*. Опішне, 1995. 378 с.
17. Мойсей А. *Магія і мантика у народному календарі східнороманського населення Буковини*. Чернівці: Друк Арт, 2008. 320 с.
18. Пастух Н. Жанровий репертуар українців українсько-молдовського суміжжя в контексті жанрової типології погранич. *Народознавчі зошити*. 2014. № 3. С. 529—544.
19. Пастух Н. Плювіальні практики в українських селах українсько-молдовського пограниччя: обряд «похорон ляльки» та супровідні голосіння. *Народознавчі зошити*. 2018. № 6 (144). С. 1456—1478.
20. *Архів ІН НАН України*, ф.1, оп.2, од. зб. 524, арк.1—92. Ольга Харчишин. *Фольклор українців Молдови*. 2005 рік.
21. Пастух Н. Гейкання у фольклорній традиції українців українсько-молдовського пограниччя. *Українське пограниччя: варіативність традиційної культури. Одеські етнографічні читання: зб. наук. пр.* Одеса, 2018. С. 271—279.
22. Пастух Н. Весільна обрядовість і супровідна пісенність українців Північної Молдови. *Міфологія і фольклор*. 2010. № 2 (6). С. 26—36.
23. Кирчів Р. *Із фольклорних регіонів України. Нариси і статті*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2002. 351 с.
24. Пастух Н. Маркери пограничної специфіки фольклору: тематичні пріоритети усної словесності українців півночі Молдови. *Народознавчі зошити*. 2015. № 2. С. 364—369.
25. Пастух Н. Маркери порубіжного фольклору: чужинці в усній словесності українсько-молдовського пограниччя. *Етнокультурні процеси українсько-східнороманського порубіжжя. Одеські етнографічні читання: зб. наук. пр.* Одеса: Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, 2015. С. 206—220.

26. Конєва Я. Символічний простір «своєї землі» у фольклорі пограниччя. *Етнічна історія народів Європи. Традиційна етнічна культура слов'ян. Зб. наук. пр. Київ, 1999. С. 36—37.*
27. Белова О.В. *Этнокультурные стереотипы в славянской народной традиции.* Москва: Индрик, 2005. 288 с.

REFERENCES

- Paladi-Kovach, A. (2005). Notes on Ethnographic Interpretation of Zone and Zonal Concepts. In *Ethnic Contact Point in the Carpathian Basin in the Second Half of the 20th century* (Рр. 8—10). As cited in Mushketyk, L. (2013). *Folklore of the Ukrainian-Hungarian Borderland.* Kyiv: Ukrainian writer [in Ukrainian].
- Zelenchuk, V.S. (1979). *The Population of Bessarabia and the Dniester Region in the XIX century (Ethnic and Socio-Demographic Processes).* Chisinau: Moldavian SSR Academy of Sciences; Department of Ethnography and Art [in Russian].
- Kushner, P.I. (1951). *Ethnic Territories and Ethnic Borders.* Moscow [in Russian].
- Bojecho, V., Hanzha, O. & Zakharchuk, B. (1994). *The Boundaries of Ukraine: Historical Retrospect and Current Status.* Kyiv [in Ukrainian].
- Padjuka, N. (2008). Beginnings of Ukrainian Ethnography (Second Half of the XIXth c.). *Proceedings of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, 1 (16), 435—458* [in Ukrainian].
- Chubynskyi, P.P. (Ed.). (1877). *Works of the Ethnographic-Statistical Expedition in the West Russian Regions, Organized by The Imperial Russian Geographical Society: in 7 vol. (Vol. VII). Jews. Poles. Tribes of Other than Malorussian (Ukrainian) Origin. Malorussy (Ukrainians) (Statistics, Rural Life, Language).* St. Petersburg: K.V. Trubnikov Publ. [in Russian].
- Afanas'ev-Chuzhbinskiy, A.S. (1893). Trip to Southern Russia. Essays of the Dniester. In Bykov (Ed.), *A.S. Afanas'ev-Chuzhbinskiy. The Collected Works* (Vol. 8). St. Petersburg: Book Publishing House «Hermann Goppe» [in Russian].
- Berg, L.S. (1923). *The Population of Bessarabia. Ethnographic Composition and Number.* Petrograd [in Russian].
- Balabushevych, T.A. (2004). Formation and Development of Ethnic Boundaries of Ukrainians. *Magisterium, 17, 69—74* [in Ukrainian].
- Bostan, H.K. (1987). *Moldovan-Russian-Ukrainian Interconnections of Contact Zones (in the Context of Historical Relatedness of Oral-Poetic Traditions).* The Thesis for the Academic Degree of Doctor of Philological Sciences with a Specialization in Folkloristic. Moscow [in Russian].
- Demographic, National, Linguistic and Cultural Characteristics (2006). In *Population Census, 2004.* Chisinau [in Romanian, in Russian].
- Tolstoy, N.I. (1977). Correlation between Central and Marginal Areas in Modern Slavia. In *Area Studies in Linguistics and Ethnography* (Рр. 37—56). Leningrad [in Russian].
- Nesterovskii, P.A. (1910). *In the North of Bessarabia. Travel Essays.* Warsaw [in Russian].
- Grytsa, S.V. (1992). Migrations of Folklore. In *Ukrainian Folklore Outside Ukraine. Collection of Scientific Works* (Рр. 20—40). Kyiv [in Ukrainian].
- Tatarenko, T. (2004). Ethnic Borders and Interethnic Tolerance. *Political Management, 5, 31—39* [in Ukrainian].
- Kurochkin, O. (1995). *Ukrainian New Year Rites: «A Goat» and «Malanka» (from the History of Folk Masks).* Opishne [in Ukrainian].
- Moysey, A. (2008). *Magic and Mantic in the People's Calendar of the East Romanian Population of Bucovina.* Chernivtsi: Druk Art [in Ukrainian].
- Pastukh, N. (2014). On Ukrainians' Genre System of Ukrainian-Moldovan Borderland in the Context of Frontier Typology. *The Ethnology Notebooks, 3 (117), 529—544* [in Ukrainian].
- Pastukh, N. (2018). Pluvial Practices in the Ukrainian Villages of Ukrainian-Moldovan Borderlands: the «Doll's Funeral» Rite and Lamentation that Accompany it. *The Ethnology Notebooks, 6 (144), 1456—1478* [in Ukrainian].
- Kharchyshyn, O.M. (2005). Folklore of the Ukrainians of Moldova. *Archive of the IN NANU (Archive of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine).* F. 1. Op. 2. Od. save 524. Arc. 1—92 [in Ukrainian].
- Pastukh, N. (2018). Heykannya in the Folklore Tradition of Ukrainians of the Ukrainian-Moldovan Borderlands. In *Odessa Ethnographic Reading: The Ukrainian Frontier: Variability in Traditional Culture.* Collection of Scientific Works (Рр. 271—279). Odesa [in Ukrainian].
- Pastukh, N. (2010). Wedding Ceremonial Rites and Accompanying Songs of the Ukrainians in Northern Moldova. *Mythology and Folklore, 2 (6), 26—36* [in Ukrainian].
- Kyrchiv, R.F. (2002). *From Folklore Regions of Ukraine. Essays and Articles.* Lviv: Ethnology Institute of National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Pastukh, N. (2015). On Some Markers of the Borderland Specificity in Folklore: Thematic Priorities of Ukrainian Oral Narratives in Northern Moldova. *The Ethnology Notebooks, 2 (122), 364—369* [in Ukrainian].
- Pastukh, N. (2015). Markers of the Frontier Folklore: Strangers in the Folklore of the Ukrainian-Moldovan Borderlands. In *Odessa Ethnographic Reading: Ethno-Cultural Processes of the Ukrainian-Eastern Roman Borderland.* Collection of Scientific Works (Рр. 206—220). Odesa [in Ukrainian].
- Konieva, Ya. (1999). The Symbolic Space of «One's Own Land» in the Folklore of the Borderland. In *Traditional Ethnic Culture of the Slavs.* Collection of Scientific Works (Рр. 36—37). Kyiv [in Ukrainian].
- Belova, O.V. (2005). *Ethnocultural Stereotypes in the Slavic Folk Tradition.* Moscow: Indrik [in Russian].